

МОНІТОРИНГ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ З ПРОБЛЕМ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

*Проведено критичний аналіз та систематизацію дисертаційних робіт
з проблем бухгалтерського відображення валютних операцій*

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави відкрило вільний доступ вітчизняним компаніям до світового ринку. На даному ринку між національними та іноземними суб'єктами господарювання виникають зовнішньоекономічні відносини щодо купівлі-продажу товарів, робіт послуг; інвестування спільних підприємств, придбання цінних паперів на зовнішніх фінансових ринках тощо. Одночасно на території України створюються нові підприємства за участю нерезидентів, за кордоном українські підприємства розширюють свої ринки збуту. Такого роду діяльність вимагає від компаній виходити на валютний ринок для здійснення валютних операцій, в першу чергу, купівлі-продажу валюти.

З початком формування валютного ринку на території України, валютні операції стали об'єктом активного вивчення як практиками, так і науковцями. Як відомо, за часів існування радянської централізованої банківської системи дослідження валютних операцій не було актуальним, тому що за абсолютної державної монополії інформація про них не поширювалася та практично не мали самостійного функціонування на рівні окремого банку.

Природно, що найчастіше у даному напрямі дослідження працюють фінансисти та економісти, оскільки валютний ринок та операції, що на ньому здійснюються, є складовою фінансового ринку та об'єктом регулювання з боку держави з метою впливу на загальний фінансовий стан економіки. В той же час, валютні операції підлягають достовірному та своєчасному обліковому відображенню задля накопичення інформації про них з метою прийняття рішень як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і на загальнодержавному рівні, на основі чого державні органи вживають заходів або оперативного втручання в економічні процеси у разі необхідності, або з метою довгострокового макроекономічного планування.

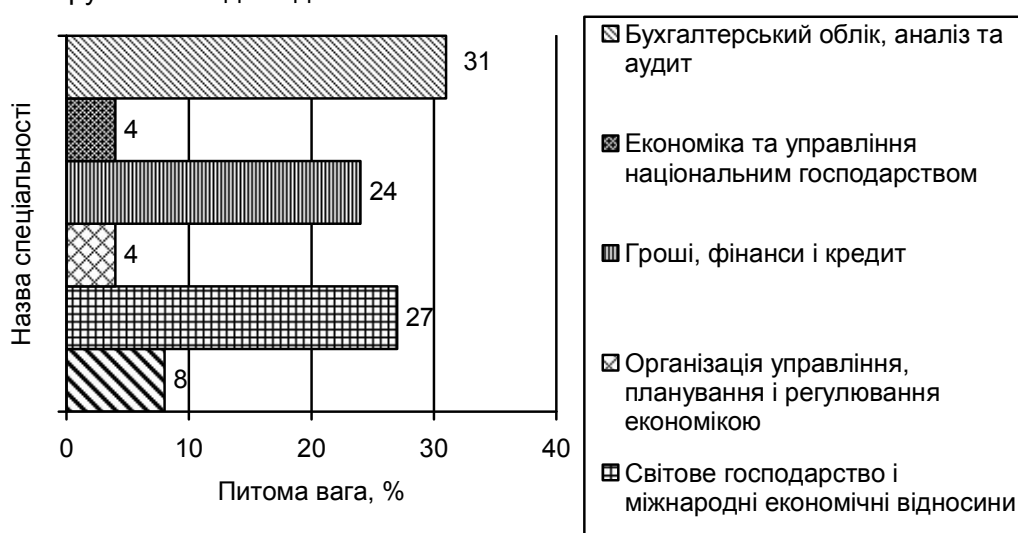
Метою дослідження є аналіз дисертаційних робіт, в яких висвітлюються питання теоретичних та практичних підходів до вивчення особливостей здійснення валютних операцій на ринку та їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику обліку валютних операцій досліджували вітчизняні науковці, серед яких: Ф.Ф. Бутинець, І.В. Жиглей, Л.І. Жидєєва, Я.Ю. Крамаренко, С.О. Левицька, Н.Б. Литвин, А.В. Максименко, О.І. Степаненко. У фінансово-економічному аспекті валютні операції знайшли своє відображення в наукових роботах Я.В. Белінської, С. Боринець, А.С. Гальчинського, В.І. Міщенко, О.І. Петрика, Б.Б. Сас.

Викладення основного матеріалу дослідження. Валютні операції як об'єкт бухгалтерського відображення не є новим для науковців і практиків. Згадки про валютні операції можна знайти ще в праці Луки Пачолі: "Трактат про рахунки і записи" (1494 р.), особливу увагу приділяючи при цьому оцінці змін валютного курсу та його вплив на фінансові результати діяльності суб'єкта господарювання. Ситуація не надто змінилася з тих часів: досі не існує єдиної класифікації валютних операцій, присутня

альтернативність методів валютних курсів у бухгалтерському обліку та виникла необхідність перекладу фінансової звітності за використання різних валют функціонування та представлення фінансової звітності.

Беззаперечно, валютні операції є складною категорію, яка включає різного роду фактори, які їх визначають та впливають на них у процесі здійснення. Саме тому вони вимагають ґрунтовного дослідження.

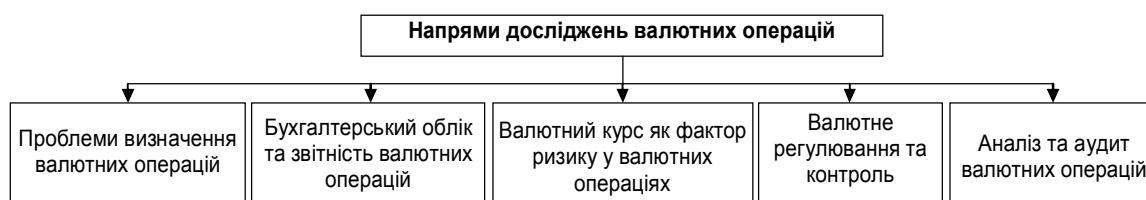

*Джерело: www.nbuv.gov.ua

Рис. 1. Структура дисертаційних робіт за темою дослідження “валютні операції” за спеціальностями (за 1999-2009 рр.)*

На рис. 1 зображено питому вагу дисертаційних робіт за напрямками спеціальностей, які було захищено у період з 1999 по 2009 роки. Саме для розглянутих спеціальностей валютні операції, що виконуються на валютному ринку, є об’єктом вивчення. Так, в бухгалтерському обліку суб’єкти господарювання мають відображати операції з іноземними контрагентами в зовнішньоекономічній діяльності, за якими використовуються різні валюти; з фінансової точки зору, валютний ринок є складовою фінансового і опосередковує рух валютних цінностей між учасниками ринку; валютні операції є невід’ємною частиною міжнародних економічних відносинах, без яких такі відносини навряд чи мали б місце, а також сприяють переміщенню капіталу з однієї країни в іншу.

Зважаючи на багатогранність валютних операцій, особливу увагу приділено саме бухгалтерському обліку таких операцій. Таким чином, за результатами аналізу дисертаційних робіт, виділено наступні основні напрямки досліджень науковців у сфері бухгалтерського обліку представленими на рис. 2.

Рис. 2. Напрями дослідження валютних операцій в дисертаційних роботах

Валютні операції можуть здійснюватися як фінансовими установами, у переважній більшості банки, так і підприємствами, які є учасниками міжнародних відносин в процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Одночасно банки є посередниками, які уможливають виконання підприємствами валютних операцій.

Подібний розподіл існує в дисертаційних дослідженнях, а саме: облік, аналіз та аудит валютних операцій комерційних банків та валютних операцій на підприємствах. Хоч і присутнє подібне розмежування все ж, у більшості випадків, напрями вивчення залишаються однаковими.

Нижче наведено розгорнутий перелік проблемних питань, виокремлених в дисертаціях вітчизняних вчених (табл. 1).

Таблиця 1. *Проблемні питання, що розглядалися в дисертаціях за спеціальністю “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”*

№ з/п	Напрямок дослідження	Питання, що розглядалися
1	Проблеми визначення поняття “валютні операції”	Різноманітність підходів до тлумачення поняття “валютні операції”. Необхідність єдиної класифікації валютних операцій. Особливості та специфіка здійснення валютних операцій
2	Бухгалтерський облік і фінансова звітність з валютних операцій	Неузгодженість питань валютних операцій в бухгалтерському та податковому обліку. Методологічні проблеми бухгалтерського обліку валютних операцій. Використання міжнародної практики у вітчизняному обліку валютних операцій і складання фінансової звітності за вимогами МСФЗ. Внесення змін до Плану рахунків як складової загальної програми реформування бухгалтерського обліку. Єдиний грошовий вимірник та оптимальність мультивалютного принципу побудови плану рахунків для забезпечення відповідності принципу переваги сутності над формою. Облікова політика як передумова облікового відображення валютних операцій. Проблеми консолідації та трансформації фінансової звітності структурних підрозділів комерційних банків та суб'єктів господарювання, що функціонують за кордоном
3	Валютний курс як фактор ризику у валютних операціях	Валютний курс та вплив його змін на валютні операції. Вибір виду курсу валют для відображення таких операцій в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності. Облік курсових різниць на рахунках фінансових результатів. Валютний ризик, що є невід'ємною частиною валютних операцій, його страхування. Класифікація ризиків при здійсненні валютних операцій
4	Валютне регулювання та контроль	Суперечності в законодавчих актах з регулювання та контролю у сфері валютних операцій в Україні, необхідність в розробці рекомендацій щодо їх удосконалення. Комплексний валютний контроль в банках та на підприємстві. Недосконалість регулювання діяльності комерційних банків України у сфері валютних операцій
5	Аналіз та аудит валютних операцій	Удосконалення методики внутрішнього та зовнішнього аудиту операцій зовнішньоекономічної діяльності у частині валютних операцій. Оцінка стану бухгалтерського обліку та аналіз валютних операцій суб'єктів підприємницької діяльності та фінансових установ. Застосування комп'ютерних технологій в аудиті валютних операцій

Виявлено, що більшість науковців багато уваги приділяють необхідності надання чіткого визначення валютним операціям. Наприклад, Л.І. Жидєєва [2] виділяє валютні операції як окремий об'єкт обліку і характеризує їх як ті, що пов'язані та не пов'язані з переходом права власності; з використанням валютних коштів, як засобу платежу; з рухом валютних цінностей.

Жиглей І.В. [1] запропонувала уточнення до визначення валютних операцій: ті, що включають в себе операції пов'язані з рухом валютних цінностей та коригуванням їх оцінки (за винятком розрахунків між резидентами у валюті України).

Вивчаючи валютні операції з позиції банків, А.В. Максименко [6] вважає, що валютними є операції, які мають валютний характер і в яких засобом вимірювання обсягу є іноземна валюта. На нашу думку, дана характеристика дещо схожа на визначення операцій в іноземній валюті за П(С)БО 21 (господарська операція, вартість якої виражена в іноземній валюті або яка потребує розрахунків в іноземній валюті).

Литвин Н.Б. [5], в свою чергу, запропонувала власне визначення: "валютні операції комерційних банків" як вид банківської діяльності у сфері міжнародних валютних відносин, що спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (за винятком операцій резидентів у національній валюті), що здійснюються на національному, регіональному та міжнародному фінансових ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків.

У дисертаційному дослідженні Г.П. Стадник [9] в деяких випадках взаємозамінює валютні операції та операції в іноземній валюті, в той же час зазначаючи, що валютні операції є ширшим поняттям за операції в іноземній валюті.

Не менш важливим чинником, який повинен враховуватися у валютних операціях, на думку авторів дисертаційних робіт, є валютний курс. Основним у цьому напрямі існує вибір курсу валюти та напрямів валютного відображення, які потрібно використовувати для достовірної оцінки валютних операцій в бухгалтерському обліку [1, 2, 6].

Для валютних операцій характерним є наявність ризику. Валютний ризик пов'язують з коливаннями валютного курсу, процентних ставок та інших факторів. Подібна ситуація передбачає необхідність в ефективному його управлінні з боку керівного персоналу заради уникнення збитків. В даному розділі дослідження науковцями проводилося узагальнення організації та методології обліку хеджування майбутніх валютних ризиків, а також уточнення їх класифікації та методика аналізу відповідно до проблем і вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів облікової інформації [4, 5, 6].

Особливу увагу автори присвятили проблемам впровадження міжнародного досвіду у практику ведення бухгалтерського обліку валютних операцій як на підприємствах [1, 2, 4, 9], так і в банківських установах України [3, 5, 6, 7, 8]. Крім того, не менш нагальною, на думку вчених, є питання перекладу фінансової звітності суб'єктів господарювання, підрозділи яких функціонують закордоном і, відповідно, ведуть облік за вимогами стандартів та законодавства, у валюті іншої країни [1, 4, 5, 6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу дисертаційних робіт за спеціальністю "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит", можна зробити висновок, що валютні операції потребують подальшого вивчення, не зважаючи на велику кількість наукових праць з даного питання в обліковій сфері. Перш за все, головним проблемним питанням є чітке визначення поняття "валютних операцій" для цілей бухгалтерського обліку.

З виникненням фінансової кризи похитнулися позиції економік багатьох країн світу і, відповідно, змінилася значимість валют цих країн на світовій арені, які відіграють роль засобу міжнародного платежу. Така ситуація підвищила ще більшу ймовірність виникнення валютного ризику внаслідок непередбачуваних подій, що в свою чергу, вимагає нових способів хеджування цього ризику та їх облікового відображення. Нагальним на сьогоднішній день залишається встановлення вимог національних стандартів бухгалтерського обліку щодо перекладу фінансової звітності, оскільки такого роду ситуація не передбачена в нормативних актах України. На нашу думку, у цій частині потрібним є ґрунтовне дослідження природи валютних курсів та причин виникнення курсових різниць, а також їх вплив на оцінку елементів фінансової звітності. Наукова спільнота має запропонувати варіанти найоптимальнішого вибору методу перекладу фінансової звітності, за допомогою якого інформація, представлена у ній, достовірно відображала фінансовий стан суб'єкта господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Жиглей І.В.* Бухгалтерський облік валютних операцій: порядок визнання та методи оцінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / І.В. Жиглей. – Тернопіль, 2003. – 16 с.
2. *Жидєєва Л.І.* Облік і аудит зовнішньоекономічної діяльності (на прикладі підприємств Полтавської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / Л.І. Жидєєва. – Київ, 1999. – 16 с.
3. *Крамаренко Я.Ю.* Облік та аналіз операцій з валютними деривативами в комерційних банках України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / Я.Ю. Крамаренко. – Київ, 2002. – 14 с.
4. *Левицька С.О.* Облік і аудит операцій в іноземній валюті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / С.О. Левицька. – Тернопіль, 2000. – 20 с.
5. *Литвин Н.Б.* Облік і аналіз валютних операцій комерційних банків України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / Литвин Н.Б. – Тернопіль, 2000. – 25 с.
6. *Максименко А.В.* Облік і аналіз валютних операцій в комерційних банках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / А.В. Максименко. – Тернопіль, 2002. – 16 с.
7. *Ретюнських О.Б.* Внутрішній аудит операцій з іноземною валютою в банках: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / О.Б. Ретюнських. – Харків, 2004. – 22 с.
8. *Стадник Г.П.* Облік і контроль банківських операцій в іноземній валюті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / Г.П. Стадник. – Київ, 2009. – 19 с.
9. *Степаненко О.І.* Облік і аналіз експортно-імпортних операцій (на прикладі суб'єктів підприємницької діяльності України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит" / О.І. Степаненко. – Київ, 2005. – 18 с.